

Pavol Mešťan, dlouholetý specialista v oboru rakouské sociální demokracie, zvolil pro osvětlení teorie demokratického socialismu, jeho buržoazního charakteru, metodu analýzy klíčových koncepcí, tj. pluralismu, sociálního partnerství a participace, tak jak se projevují především v podmínkách rakouské společnosti. Postihl, že uvedené koncepce představují v současné době výchozí ideová zázemí teoretiků a ideologů „demokratického socialismu“, štít a zbroj při pokusech podat „serióznější“ zdůvodnění reformistické politiky, která má „třídním smírem“ ukázat, že dělnická třída už není vykořisťovaná a že pokud tu nějaká nespravedlnost je, potom „demokratizace“ a „sociální reformy“ ji odstraní. Jiné názory se údajně rozcházejí se skutečností, neboť „učení o třídách a třídním boji již odporuje nejnovějším vědeckým poznatkům o sociální struktuře společnosti“ (s. 13).

První kapitola, nazvaná Ideál a realita, podává přehled závažných ideologických otázek, jež jsou předmětem trvalé „péče“ teoretiků sociální demokracie. Autorovi se daří přehledným způsobem problémy uceleně vyložit s odvoláním na klíčové citace z děl klasiků marxismu-leninismu i na citace z prací ideových odpůrců a z dokumentů sociálně demokratických stran. Jde například o postoje sociální demokracie k otázkám významu diktatury proletariátu, problematiku socialistické revoluce, obsahu pojmů marxistická věda a ideologie, kategorie tříd a třídního boje atd. Poznatky o dějinném vývoji názíraném a hodnoceném marxisty v duchu marxisticko-leninské teorie poznání jsou sociálně demokratickými teoretiky odmítány jako překonané a neplatné a v duchu apologetiky buržoazního systému jsou nahrazovány demagogickým přeceňováním možnosti buržoazní demokracie, zdůrazňováním její nadřítosti. Autor v této souvislosti věnuje zvýšenou pozornost i tradičním tématům našich ideových odpůrců – otázce vztahu diktatury proletariátu a demokracie, otázce rovnosti atd. Jde vesměs o problémy, které tvoří do určité míry osu nepřátelské propagandy vůči socialistickým zemím. Autor kriticky analyzuje názory sociální demokracie na význam a charakter buržoazního státu, na jeho vztah k nadnárodním monopolům, a naopak. Ukazuje nerozlučné spojení monopolů a buržoazního státu, jež vyvrací představy sociálních demokratů o možném spoutání monopolů státem. „Tak jako je nemožné odtrhnout politiku a ekonomiku, mezi nimiž platí vztah dialektické závislosti, tak není možné oddělovat od sebe monopoly a buržoazní stát, který je třídním nástrojem politické a ekonomické moci buržoazie. ... Šíření iluzí o suverenitě a „neutralitě“ státu je umožněno existencí složitého mechanismu převodů ekonomické a politické moci monopolů, tedy zájmů špiček monopolistické buržoazie, do politiky státu a buržoazních vlád, jenž je před veřejností hluboce utajen“ (s. 24).

Při autorových argumentacích o nesprávné názorové orientaci sociálních demokratů je možno si položit otázku – co je důvodem toho, že mylné, nevědecké názory a praktické kroky sociální demokracie mají mezi rakouskými pracujícími ohlas, že se socialistické straně Rakouska podařilo získat autoritu, ovlivnit výši životní úrovně v době, kdy se dostala k moci, že byla po 13 let samostatnou vládnoucí stranou (s. 6). Částečnou odpověď na tuto velmi složitou otázku je možno najít na straně dvacet, kde autor upozorňuje na některá zjednodušená tvrzení o tom, že buržoazie používá politickou moc jediné k prosazování svých třídních pozic a zájmů, které jsou neslučitelné se zájmy společnosti. Jaká je skutečnost? „... politická moc vykořisťovatelské třídy objektivně musí do určité míry zabezpečovat společné zájmy, neboť by se jinak neudržela. Vykořisťovatelská třída je sama podmínkem na společných zájmech, přitom je však zabezpečuje tak, aby vyrvala největší kus pro sebe, tedy na nich vydělává. Tím se se společenskými zájmy ostře rozchází. A přitom právě nevyhnutelnost zabezpečování společných zájmů umožňuje buržoazii dokazovat, že pluralismus existuje“ (s. 20–21).

V podmínkách Rakouska je tento argument do značné míry umocněn vnitřní rozporností sociální demokracie, danou historickým vývojem. Spojení sociální demokracie se státně monopolním kapitalismem a priori vytváří předpoklad pro konkrétní formy spolupráce s buržoazií a tím i pro podíl na obraně třídních zájmů buržoazie. Na druhé straně závislost sociální demokracie na podpoře části dělnické třídy a pracujících mas se promítá v nutnosti respektovat i jejich zájem. V politické praxi však většinou nelze vyhovět oběma stranám. Důsledná obrana zájmů pracujících není totiž možná bez rozchodu s kapitalistickým systémem.

Na otázku, co znamená pluralismus pro sociálně demokratickou ideologii, jaký význam přikládá tato ideologie pluralistickým koncepcím v kampaních za diskreditaci monistického filozofického základu marxismu-leninismu, a na některé další, odpovídá autor ve *druhé kapitole*. I zde nastiňuje nejprve historický vývoj jevu a poté sleduje formy a důsledky jeho uplatňování v praxi především rakouských politologů, kteří se zaměřují zejména na propagaci a idealizaci „demokratického“ systému stran. Ten údajně umožňuje realizovat partnerství i jejich vzájemné soupeření. „Strany mají svádět a konečně i vedou vzájemný boj o hlasy voličů a o politickou moc ve

státě“ (s. 39). „Tento přístup napomáhá „zbavit“ politický systém jeho třídně politického obsahu, jeho ekonomických a třídně politických vztahů ve společnosti. Tím se z buržoazního výkladu vytrácí kvalitativní rozdíl a zásadní rozpor buržoazního a socialistického politického systému a současně se vytváří možnost „vědecky“ konstruovat politický systém jako systém institucí a vzájemných vztahů bez ohledu na existující třídní sociální strukturu společnosti. To vede k hledání a konstruování všeobecných modelů politického systému či „ideálních modelů čisté demokracie a podobně“ (s. 40).

Na teorie pluralistického politického systému navazují koncepce sociálního partnerství a participace. „Prostřednictvím těchto fenoménů se intenzivně vytváří zdání demokracie, která údajně dává možnost všem lidem podílet se na politické moci“ (s. 41).

Koncepce celé práce, ale zejména logická stavba třetí kapitoly, nazvané *Sociální partnerství*, potvrzují, že autor sleduje danou problematiku po mnoho let a daří se mu úspornou, zhuštěnou formou postihnout podstatu i mnohotvárnost analyzované látky.

Franz Muhri, předseda Komunistické strany Rakouska, v článku *Za fasádou partnerství* označil sociální partnerství za politický, ideologický a organizační mechanismus, založený na tezi o transformovaném kapitalismu. Tento mechanismus má přenést řešení sporných otázek za stůl pracoven, neboť třídní boj se prý stal v nových podmínkách smyšlenkou. Nápomocny mají být nově vzniklé orgány, které v rakouském hospodářsko-politickém systému mají v dělnickém prostředí potlačovat smysl pro solidaritu, napomáhat k zamlžování třídního uvědomění, zbavit odbory třídní autonomie, podříditi zájmy dělníků zájmům kapitálu (Otázky míru a socialismu 5/1986, s. 19).

Autor recenzované práce ukazuje v tomto smyslu na celou složitost a propletenost jednotlivých subjektů rakouského politického a ekonomického systému. Existence různých komor, svazů, stran a dalších subjektů, nepřehlednost vnitřních a vnějších vazeb znemožňuje jednoznačně stanovit jejich skutečný charakter. „Tento slepenec na jedné straně slouží osobním zájmům jeho tvůrců a akterů a na druhé straně je skvělou kouřovou clonou, která před veřejností zastírá skutečnost, že v podstatě jde o spojení dvou buržoazních stran, které se jednoznačně zaměřuje na

- a) apologetiku kapitalismu a zachování vlády buržoazie,
- b) odvrácení nebezpečí nastolení diktatury proletariátu,
- c) podporu antikomunistické aliance světové buržoazie“ (s. 58).

Vývoj rakouské ekonomiky posledních let prokázal nejen iluzornost koncepci sociálního partnerství, ale i význam boje za jeho odstranění jako překážky demokratické společnosti. „... v podmínkách rakouské kapitalistické společnosti — cituje autor dokument Komunistické strany Rakouska — je skutečně demokratický vliv pracujících na nejdůležitější rozhodnutí v hospodářství a ve státě a především vliv na změnu společenského řádu možný jen pomocí společných akcí a jednotného hnutí dělníků a všech pracujících“ (s. 78).

Ukutečňování politiky „sociálního partnerství“ provází teze o spolurozhodování, o takzvané participaci pracujících na řešení otázek, které bezprostředně souvisejí s jejich pracovištěm a činností podniku. V této rovině se mimo jiné formuje i konkrétní vztah sociálně demokratického hnutí k dělnické třídě a ostatním pracujícím. Blíže se těmito otázkami autor zabývá v *předposlední kapitole*, nazvané *Participace*. Stručně v ní charakterizuje názory některých západoevropských teoretiků a poukazuje i na neúspěšné pokusy rakouské sociálně demokratické levice dát teorii participace revoluční obsah. Výsledkem těchto snah je pouze dezorientace v myšlení lidí, dezintegrace třídního charakteru dělnické třídy (s. 83). V této souvislosti si autor všímá i závažné otázky možného revolučního využití participace v kapitalistické společnosti. Dochází k závěru, že spolurozhodování může nabýt reálné funkce pouze tam, „kde dojde k revolučnímu napětí a kde se prakticky vytvoří (v rámci demokratické revoluce) dvě proti sobě stojící moci: na jedné straně politická moc kapitálu a na druhé straně politická moc proletariátu; to se může projevit například i ve struktuře revolučního vládního orgánu, jestliže představitelé revolučního hnutí třídy spojují tlak shora s tlakem zdola. Za těchto podmínek za předpokladu, že vznikne dvojvládní, je spolurozhodování možné“ (s. 97). Autor dále podtrhuje vazby a úzkou souvislost mezi bojem demokratického hnutí za skutečné spolurozhodování a možností zřízení široké antiimperialistické aliance, zaměřené proti státní monopolistickému kapitalismu. Tuto skutečnost označuje za „konkrétní historickou formu na cestě k socialistické revoluci, k nastolení diktatury proletariátu, tedy k zásadní změně kapitalistické společnosti“ (s. 99).

V minulosti došlo několikrát k pokusům tuto otázku deformovat a v pokřivené formě propagovat i u nás. V *páté kapitole*, nazvané *Zbraně pravice v podmínkách Československa*, je ukázána úzká souvislost a negativní dopad ideologie pluralismu, sociálního partnerství a participace na vnitropolitický vývoj v Československu v druhé polovině šedesátých let. Zkušenosti ukazují, že tendence ovlivnit myšlení našich lidí v duchu sociálně demokratického oportunismu existují i dnes. Dochází k neustálým pokusům lživě interpretovat socialistickou skutečnost, zveličovat omyly, zneužívat naší sebekritiky.

Potřeba znát názory sociální demokracie, prostředky její politiky nevyplyvají však pouze z nebezpečí jejího negativního vlivu na myšlení lidí a hledání vědeckých přístupů k řešení nově se objevujících otázek. Souvisí s celkovou aktuálností zejména pokud jde o zahraničně politické působení sociální demokracie ve prospěch míru. Vést úspěšný dialog, uzavírat potřebné účinné spojenecké svazky na podporu zachování míru, předpokládá důkladnou znalost všech předností i negativních rysů partnera. Analýza sociálně demokratické ideologie v podmínkách Rakouska je zdařilým pokusem ukázat současnou tvář sociální demokracie, postihnout její rozporuplnost a vliv na dělnické hnutí.

Pravěk Mešťan poskytuje svou prací cenný a svým způsobem ojedinělý studijní materiál nejen pro specialisty a zájemce studující obor, ale i pro ostatní čtenáře zajímající se o aktuální otázky ideologické výzbroje současné sociální demokracie Rakouska a soudobého reformismu vůbec.

Věra Ďurinová

F. M. Burlackij — A. A. Galkin: Sovremennyj Leviatan. Očerki političeskoj sociologii kapitalizma (Současný Leviatan. Nástin politické sociologie kapitalismu)

Moskva, Mysl 1985, 384 s.

Oba autoři knihy patří k významným současným sovětským teoretikům politiky usilujícím o sociologický přístup ke zkoumání politických jevů. Mají za sebou bohatou publikační činnost z této oblasti. F. Burlackij napsal několik knih a řadu statí zaměřených zejména na problematiku obecné teorie politiky, státu a míru. Významné místo v jeho tvorbě zaujímají rovněž studie věnované kritice maoismu a svým obsahem i formou pozoruhodná kniha o Machiavellim. A. Galkin je znám především díky knižním i časopiseckým studiím kriticky analyzujícím německý fašismus, soudobý neofašismus, teorii elit a současný konzervatismus v USA.

Posuzovaná kniha není jejich prvním společným dílem. V roce 1974 jim vyšla významná práce nazvaná *Sociologie, politika, mezinárodní vztahy*, která je cenná zejména proto, že patří v rámci marxistické literatury k jednomu z prvních pokusů o relativně vyčerpávající výklad sociologie mezinárodních vztahů.

Zkušeností získaných v dosavadní publikační činnosti i poznatků nashromážděných v posledních letech využili autoři k napsání zatím poslední společné knihy nazvané originálně a příznačně *Současný Leviatan*, která je, jak praví její podtitul, nástinem politické sociologie kapitalismu.

Kromě předmluvy a stručného anglického shrnutí uvedeného v závěru knihy obsahuje práce šest kapitol.

První, nazvaná *Politické vztahy v třídně antagonistické společnosti*, vysvětluje podstatu teorie politiky, přičemž konfrontuje marxisticko-leninský a buržoazní přístup k této problematice, vycházející z děl klasiků marxismu-leninismu a z děl hlavních reprezentantů současné nemarxistické politologie. Autoři se zde zabývají metodologickými otázkami studia politiky, přičemž uvádějí, že vstutku vědecké zkoumání politiky je založeno 1. na metodologii dialektického a historického materialismu, 2. na teorii středního dosahu v oblasti politiky, kterou označují jako metodiku, a 3. na souhrnu konkrétních sociologických procedur. Mezi metodami vytvořenými na základě teorie středního dosahu považují v oblasti studia politiky za základní systematickou analýzu. Podstatná část první kapitoly je věnována rovněž rozboru klíčových pojmů a elementů politického systému, za něž jsou považovány politické organizace, politické normy, politické vztahy a politické vědomí.

Při výkladu základních principů marxisticko-leninské interpretace politiky věnují autoři pochopitelně na prvním místě pozornost třídnímu přístupu k této problematice. Zdůrazňují však, že „třídní přístup k chápání politiky nemá nic společného s vulgarizací výkladu politických procesů. Politika státu je koncentrovaným výrazem zájmů panující třídy nebo panujících tříd. Odráží se v ní, i když nepřímo, rovněž tlak tříd, které jsou objektem panství a útisku“ (s. 9). Vyvozují z toho, že při studiu

politiky nevystačíme pouze s obecnými teoretickými definicemi, ale je zapotřebí konkrétní, diferencovaná analýza politických zájmů různých skupin jak uvnitř vládnoucích, tak i vykořisťovaných tříd.

Klíčovým pojmem výkladu politického života je pojem moci. V nemarxistické literatuře se můžeme setkat s celou řadou různých vymezení této kategorie. I v recenzované knize je jí věnována přiměřená pozornost. Autoři uvádějí, že marxistická věda vychází při vymezování podstaty moci z těchto tezí: 1. základem definice moci ve společnosti musí být třídní přístup, 2. moc je třeba zkoumat sociologicky, tzn. přihlížet k jejímu různorodému charakteru, 3. konstruování obecného pojmu moci musí být doprovázeno vysvětlením specifických zvláštností jejich jednotlivých druhů, tj. moci ekonomické, politické, společenské, rodinné apod., 4. je třeba rozlišovat společenskou a osobní moc, které se vzájemně prolétají, ale mohou být i odděleny, 5. je nutné přihlížet k tomu, že moc se v různých sociálně politických strukturách realizuje různě, 6. je důležité mít na zřeteli, že volní (založené na síle) a právní principy, i když úzce souvisejí, nejsou vždy totožné.

Na základě těchto výchozích tezí definují pak autoři moc a politickou moc takto: „Moc je reálná schopnost realizovat svou vůli v sociálním životě tak, že je vnucována, je-li to nutné, druhým lidem; politická moc jako jeden z nejdůležitějších projevů moci je charakterizována reálnou schopností dané třídy, skupiny i jedinců odrážejících jejich zájmy realizovat svou vůli prostřednictvím politiky a právních norem“ (s. 19).

Kapitola druhá, nazvaná *Politický systém současného kapitalismu, charakter krize a hranice modifikace*, se zabývá nejtýpějšími formami tohoto systému, jak se konstituovaly v západní Evropě a v USA. Poukazuje na hlavní příčiny krize, v níž se zmíněný politický systém v poslední třetině dvacátého století nachází, přičemž si všímá zejména toho, jaké změny způsobila dynamika sociální struktury mezi voliči, jak některé společenské přeměny po druhé světové válce modifikovaly politické struktury, zejména jaké jsou zvláštnosti a tendence poválečného parlamentarismu, a konečně kriticky analyzuje buržoazní teoretické i praktické pokusy směřující k překonání zmíněné krize.

V souvislosti s analýzou krize politického systému současného kapitalismu autoři konstatují, že jeho hlavním rysem — zejména v těch zemích, kde jsou jeho formy dnes nejtýpější, tj. v zemích západní Evropy a v USA — je stále rostoucí nestabilita. Nejdůležitějším faktorem působícím na tento trend je krize buržoazních mocenských institucí. Jejimi základními projevy jsou pokračující neschopnost těchto institucí plnit společensky nezbytné funkce a také oslabení účinnosti běžných metod realizace moci. Je to způsobeno hlavně tím, že politický systém současného kapitalismu vznikl v základních rysech jako odpověď na potřeby buržoazní společnosti na počátku jejího vývoje. Z ekonomického hlediska byl tento systém nadstavbou nad výrobními vztahy založenými na volné konkurenci. Ze sociálního hlediska tento systém předpokládal takovou společenskou strukturu, v níž velká většina nebo přinejmenším nejmasovětší vrstvy obyvatelstva byly sice drobnými, ale přece jen vlastníky výrobních prostředků, a proto byly spjaty s některou z forem kapitalistických vztahů. Z politického hlediska se předpokládalo, že aktivita občanů ve společenském životě bude trvale nízká.

Avšak od dob, kdy byly tyto principy zformulovány, se situace zásadně změnila. Za prvé došlo k základním přeměnám v občanské společnosti, které vyvolaly potřebu podstatné modifikace nástrojů, forem i metod realizace politické moci. Za druhé v samotném politickém systému začaly intenzivně probíhat procesy spjaté především s rozvojem státně monopolistického kapitalismu, vedoucí jak k významnému rozšíření funkcí tohoto systému v tradičních politickoadministrativních a zákonodárných sférách, tak k rozšíření politické moci do nových oblastí, tj. do ekonomiky, sociálních vztahů a kultury.

Třetí kapitolu knihy nazvali její autoři *Sociální komponenty politické moci* a obšáhle, hluboce a všestranně v ní analyzují takové klíčové pojmy současného politického života západní Evropy a USA, jako je pojem panující třída, vládnoucí elita, skupinové a individuální vůdcovství. Autoři se kriticky vyrovnávají s reprezentativními buržoazními teoriemi zaměřenými na tuto problematiku, konfrontují je s politickou realitou současného kapitalismu a podávají marxisticko-leninský výklad uvedených pojmů.

Při charakteristice panující třídy současných rozvinutých kapitalistických zemí vycházejí z teze, že marxistický přístup k této otázce nepředpokládá, že by zmíněná třída byla sociálně monolitní, nýbrž že jde o složité strukturovanou skupinu. Nadto v průběhu panství této třídy může docházet ke střídání frakcí, jež toto panství realizují. Tyto frakce odrážejí různé dílčí zájmy, jež se uvnitř panující třídy projevují a mohou se v závislosti na podmínkách dostávat do popředí, nebo naopak